

Dzmitry Kliabanau

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
dzmitry.kliabanau@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-4606-630X

„Jam pieśnią krzyczał swą, czyściec wnuki...” Profetyzm w liryce Feliksa Batoryna

Feliks Batoryn¹ należy do grona literatów białoruskich XX i XXI wieku, którzy w swojej twórczości bardzo często podejmują tematykę i problematykę życia duchowego współczesnego człowieka i, mając świadomość konieczności reagowania na wyzwania dzisiejszego świata, szukają odpowiedzi na najbardziej złożone pytania egzystencjalne². W dorobku poety jest liryka pejzażowa, wiersze filozoficzne i obywatelskie, ballady, poematy. Batoryn inspirowany jest białoruską twórczością ludową, historią ojczyzny i klasyczną literaturą białoruską – jest to widoczne zwłaszcza w balladach i poematach: *Batleiecznik* (*Батлеечнік*, 1983), *Dafarencja* (*Дафарэнцыя*, 1984), *Cygan* (*Цыган*, 1984), *Roborca podatkowy* (*Мытнік*, 1984), *Mikoła Husoŭski* (*Мікола Гусоўскі*, 1984), *Hrabia Tuškiewiç* (*Граф Тышкевіч*, 1985), *Ran Košćus* (*Пан Кошчыц*, 1985), *Ballada łowiecka* (*Балада пра паляванне*, 1986),

¹ Feliks Batoryn (właśc. Fieliks Chajmowiç, ur. 1948) – poeta urodzony w Mińsku na Białorusi, członek Stowarzyszenia Pisarzy Białoruskich (1992), autor zbiorów poezji *Ranek* (*Раніца*, 1981), *Zielony trolejbus* (*Зялёны тралейбус*, 1986), *Jam drzewo posadził* (*Я дрэва пасадзіў*, 1991), *Sprzejmienie obejmiję szlak* (*Пагляддам акідаваю ільях*, 2001), *Na ulicy Maksima Bahdanoviça* (*На вуліцы Максіма Багдановіча*, 2007), *Ciszy zapach jabłeczny* (*Яблычны пах цішыні*, 2018). Utwory poetyckie Batoryna regularnie pojawiają się na łamach białoruskich i zagranicznych czasopism literackich – „Poŭmnia”, „Maładość”, „Dziejasłoŭ” itd., w dorobku literata są także tłumaczenia poezji niemieckiej, polskiej, rosyjskiej, hebrajskiej i w języku jidysz na język białoruski, a także powieść dokumentalna pt. *Czarny rok* (*Чорны год*, 2011), oparta na wspomnieniach uczestników drugiej wojny światowej, ruchu partyzanckiego na Białorusi, a także więźniów getta w Mińsku.

² Zob. A.I. Biełski, *Пазызія*, [w:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, red. У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук, t. 4, ks. 3, Мінск 2014, s. 42–43, 55.

Ballada Kryczewska (Крычаўская балада, 1988), *Atlant* (Атлант, 2008), *Mašeka* (Маішэка, 2009), *Ballada Północna* (Паўночная балада, 2010), *Ballada Maciejowa* (Мацеева балада, 2015) i innych. Cechą charakterystyczną utworów Batoryna o tematyce filozoficznej i obywatelskiej jest aktywne czerpanie z literatury klasycznej, a także z myśli religijnej zakorzenionej w tradycji judeochrześcijańskiej³. Owocem tego są liczne utwory – *Kołowrót* (Калаўрот, 1995), *W czasach wojowniczego chaty...* (У часы вяяўнічага хама..., 1995), *I trąby zagrzmiąły...* (І грывнулі трубы..., 1997), *Na swoje podobieństwo...* (Па сваім падабенстве..., 1998), *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wniuki...* (Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі..., 2003), *Do prawdy kamienisty szlak prowadzi...* (Да праўды камяністая дарога..., 2007), *Nieś, Mojżeszu, tablice...* (Нясі, Майсей, скрыжалі..., 2008), *Świat* (Свет, 2008), *Zbudowano na górze wysokiej piedestał...* (Узвялі на высокай гары н'эдэстал..., 2009), *Pustynia* (Пустэля, 2012), *Duszo moja, więzienie mej swobody...* (Душа мая, турма маёй свабоды..., 2012), *Widzieliście, jak złość obpaża kły...* (Вы бачылі, як шчэрыць зубы злосць..., 2015) i inne – w których zawarte zostały liczne aluzje starotestamentowe, reminiscencje ewangeliczne. Utwory te cechuje także alegoryczność, paraboliczność, metaforyczność i twórcza synteza wątków biblijnych oraz motywów folklorystycznych. Szczególnej wagi w tym kontekście nabiera właśnie profetyzm, który, zdaniem rosyjskiego teologa Aleksandra Pokrowskiego⁴, należy w najbardziej ogólnym i szerokim sensie rozumieć jako wszelkiego rodzaju formy pośrednictwa, przy pomocy których Bóg przedstawia swą wolę ludzkości. Jest to zatem zjawisko o charakterze uniwersalnym, a pośrednikiem między bóstwem a człowiekiem w zasadzie może być kapłan każdej religii⁵. Profetyzm nabiera jednak szczególnego znaczenia właśnie w religiach abrahamowych, a specyfika rozwoju kultury Białorusi – przeplatanie się i twórcze współegzystowanie w ramach jednej przestrzeni kulturowej nie tylko różnych religii abrahamowych – chrześcijaństwa, judaizmu, islamu, ale także różnych odgałęzień chrześcijaństwa – pozwala mówić o uniwersalnej roli tego motywu w kontekście białoruskim.

³ Zob. Дз. Клябанаў, Паэзія Фелікса Баторына: Біблейскія матывы ў кнізе “На вуліцы Максіма Багдановіча”, „Acta Albaruthenicae” 2014, t. 14, s. 39–49.

⁴ Aleksandr Pokrowski (1873–1940) – rosyjski teolog, filozof, działacz religijny, autor licznych prac o historii chrześcijaństwa.

⁵ А.И. Покровский, *Ветхозаветный профетизм как основная, типичная черта библейской истории Израиля*, „Богословский вестник” 1908, nr 4, s. 764–793, http://www.odinblago.ru/profetizm_osnova [dostęp: 10.02.2020].

W wielu utworach Feliks Batoryn odwołuje się także do motywów archetypowych dla literatury białoruskiej, do tradycji kulturowych zapożyczonych przez prekursorów białoruskiej literatury i myśli filozoficznej końca XIX wieku i szczególnie promowanych przez generację pisarzy i myślicieli okresu naszoniwskiego⁶ – pierwszych dziesięcioleci XX wieku. W poezji Batoryna przejawia się to w aktywnym czerpaniu z wątków biblijnych⁷. Poddając refleksji otaczającą go rzeczywistość, poeta często zwraca się ku motywowi profetyzmu i figurze proroka. Sprzyja to próbom znalezienia odpowiedzi na ważne pytania – zarówno ogólnoludzkie, dotyczące człowieka, budowania relacji, ulegania lub nieulegania licznym pokusom, jak również pytania wynikające z białoruskiej specyfiki historycznej i kulturowej. Są to problemy związane z uświadamianiem sobie przez Białorusinów konieczności poszukiwania własnej tożsamości, zachowania własnej kultury i języka, trudnych relacji w ramach opozycji „władza–społeczeństwo”. Białoruski literaturoznawca Aleś Bielski podkreśla aktywne wykorzystanie przez Feliksa Batoryna środków stylistycznego wyrazu, takich jak umowność, alegoryczność⁸. Z kolei profetyzm – prorokowanie przyszłości, z jednej strony uwarunkowane doświadczeniami życiowymi i orientacją ideowo-światopoglądową poety, a z drugiej – intertekstualnością, zainteresowaniami czytelnicznymi i filozoficznymi oraz inspiracjami duchowymi i intelektualnymi twórcy, które ulegają aktualizacji w okresie przełomowym historii własnego kraju – staje się dla poety narzędziem uniwersalnym, pomagającym w przekazywaniu treści wynikających zarówno z oczekiwań zmian, jak i z rozczarowań artysty, a także z jego umiejętności dostrzegania w wydarzeniach z przeszłości zapowiedzi przyszłości i ich figuralnego interpretowania, ujmowania w sposób alegoryczny i metaforyczny.

⁶ W literaturoznawstwie i historiografii białoruskiej określenie „okres naszoniwski” lub „naszoniwskie odrodzenie” jest stosowane – w wąskim znaczeniu – wobec okresu między 1906 a 1915 rokiem, kiedy w Wilnie ukazywał się dziennik opinii o poglądach lewicowych pt. *Naša niva* skupiający wokół siebie wielu ówczesnych poetów i pisarzy białoruskich – nie zawsze o poglądach lewicowych i sympatyzującym ideom socjalistycznym i komunistycznym, ale zawsze będących propagatorami idei niepodległości i samostanowienia Białorusinów. W szerokim znaczeniu określenie „naszoniwskie odrodzenie” opisuje pierwsze dwudziestolecie XX wieku. Por. С.А. Парашкоў, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск 2004, s. 227–229.

⁷ Дз. Клябанаў, *Фелікс Баторын: несучасная сучаснаць. “Нашаніўская” традыцыя ў кнізе паэзіі “На вуліцы Максіма Багдановіча”* [w:] *Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння. Мат-лы Міжнароднай навук.-практ. канферэнцыі (да 80-годдзя НАН Беларусі)*, навук. рэд. В.А. Максімовіч, Мінск 2008, s. 267–273.

⁸ А.І. Бельскі, *Паэзія...*, s. 55.

Rosyjski duchowny i teolog Siergiej Bułgakow⁹ podkreśla: „Ветхозаветное пророчествование при всей своей ветхозаветной ограниченности, естественной и неизбежной, имеет обширное и неопределённое содержание. Оно включает в себя как прозрения, относящиеся к будущему, к отдельным событиям и даже лицам, так и моральное обличение и проповедь”¹⁰. Taka charakterystyka starotestamentowego prorokowania pod względem treści i cech gatunkowych znajduje odzwierciedlenie również w liryce profetycznej Feliksa Batoryna. W szeregu wierszy filozoficznych poeta wprowadza podmiot liryczny wykreowany na wzór i podobieństwo proroka starotestamentowego. Jest to jednostka o nieprzeciętnych zdolnościach, wybraniec Boży, a jego misja polega na głoszeniu prawd objawionych, dzieleniu się z ludźmi sakralną wiedzą, która została prorokowi ujawniona, aby mógł pełnić funkcję mediatora między Bogiem a ludzkością. Takie pojmowanie misji proroka – podmiotu lirycznego – jest zgodne z wizją funkcji proroka we wszystkich religiach abrahamowych, w których podkreśla się kontakt wybrańca z Bogiem, a także obowiązek objawiania woli Bożej, przewidywania wydarzeń przyszłości i zapowiadania nadejścia Mesjasza. Jak zaznacza Aleksandr Pokrowski, uniwersalny profetyzm w żydowskim kontekście kulturowym – a w konsekwencji także w kontekście starotestamentowym – nabywa nowego sensu, uniwersalnego, ponadczasowego. Nie ma w nim mglistości i abstrakcyjnych sugestii charakterystycznych dla wróżb i innych form przepowiadających rytuałów pogańskich, lecz w sposób przejrzysty i bezpośredni wskazuje na wizję – za sprawą słowa, w którym Bóg ujmuje swą wolę i które przekazuje swym świadomym pośrednikom – starotestamentowym prorokom¹¹. Z kolei protojerej i teolog Aleksandr Mień podkreśla, że w odróżnieniu od pogańskich wróżbitów i wschodnich mistyków, którzy w ekstazie tracili własną osobowość, prorocy zawsze zachowują trzeźwy umysł, co znajduje odzwierciedlenie w ich twórczości: w księ-

⁹ Siergiej Bułgakow (1871–1944) – myśliciel prawosławny, teolog, mystyk, duchowny prawosławny, działacz na rzecz ekumenizmu. Od 1922 roku przebywał na emigracji, głównie – w Paryżu. W stolicy Francji akt wnie uczestniczył w powstaniu w 1925 roku jednego z głównych ośrodków życia duchowego emigracji rosyjskiej – uczelni L'Institut de théologie orthodoxe Saint-Serge. Poglądy filozoficzne i teologiczne Bułgakowa wywołały liczne kontrowersje i gorące dyskusje, a niektóre rozprawy teologa zostały potępione przez Rosyjski Kościół Prawosławny.

¹⁰ „Starotestamentowe prorokowanie – mimo całego swego starotestamentowego ograniczenia, naturalnego i nieuniknionego, ma obszerną i nieokreśloną treść. Zawiera zarówno objawienia dotyczące przyszłości, poszczególnych wydarzeń i nawet jednostek, jak i moralne piętnowanie i kazanie”. *Прот. С. Булгаков, Апокалипсис Иоанна (опыт догматического истолкования)*, Париж 1948, s. 23, http://www.odinblago.ru/bulgakov_арокалипсис/2 [dostęp: 22.02.2020]. Tłumaczenia filologiczne, o ile nie zaznaczono inaczej, moje – D. K.

¹¹ А.И. Покровский, *Ветхозаветный профетизм как основная, типичная черта...*, s. 771.

gach proroków widoczne są cechy ich osobowości, doświadczenia życiowe i talent. Wizja Boża nie jest dyktowana człowiekowi, lecz jest przemyślana i otrzymuje swoje „wcielenie” w konkretnej osobowości wybrańca¹². Jednocześnie należy zaznaczyć syntetyczność obrazu proroka w twórczości Batoryna – połączenie cech starotestamentowych i nowotestamentowych, obecność wątku cierpienia wskutek wystawienia na próbę przez Boga, jak i cierpienia zadanego przez ludzi. Nieprzypadkowo zatem batoryński prorok, niczym starotestamentowy Hiob czy nowotestamentowy Jan¹³, poddany zostaje próbie: jego głos nierzadko okazuje się zbyt słaby, żeby dotrzeć do świadomości ludzi, a jednocześnie – paradoksalnie – zbyt silny, aby mógł pozostać bezkarnym, gdyż nakłania do sprzeciwiania się infantylności, bezmyślności, marazmowi. W dorobku Feliska Batoryna nie brakuje także utworów, w których motyw profetyczny jest wzmocniony poprzez dołączenie doń motywu mesjaństwa – nadanie prorokowi cech Chrystusa.

Bohaterem wiersza pt. *Rozdarłszy ciało po kamieniach ostrych...* (*Расцёршы плоть на острых камнях...*, 2005) zostaje On – bohater, prorok, propagator prawd opartych na miłości i miłosierdziu, krzewiciel wiary. Wybór sposobu określenia głównego bohatera – poprzez zastosowanie zaimka osobowego w formie trzeciej osoby liczby pojedynczej – uznać można za charakterystyczny dla tekstów profetycznych zabieg odsyłający do tradycji obowiązującej w tekstach religijnych¹⁴ i modlitewnych¹⁵, a zatem sugerujący czytelnikowi określony sposób interpretacji:

Расцёршы плоть на острых камнях,
Сваёй крывёй пясок увільгатніўшы,
Ён, тысячам вачэй душу адкрыўшы,
Святое веры пракладае шлях.

А следам з цэлай світай разявак
Ступае фанатычнае нявер’е [...] ¹⁶.

¹² Прот. А. Мень, *Исагогика. Курс по изучению священного писания. Ветхий Завет*, Москва 2000, s. 315.

¹³ Mowa o Janie Chrzcicielu, ostatnim proroku przed nadejściem Jezusa. O skazaniu Jana opowiada *Evangelia według świętego Mateusza* (Mt 14, 1–11).

¹⁴ Tradycja określenia proroka za pomocą zaimka osobowego została utrwalona już w Starym Testamencie. Za przykład może posłużyć chociażby Księga Izajasza, zawierająca opis nadejścia Mesjasza (Iz 11, 3–5).

¹⁵ Jako przykład można przytoczyć tekst *Gloria in excelsis Deo*.

¹⁶ „Rozdarłszy ciało o ostre kamienie,
Zwilgotniwszy piasek swą krwią,

Nawiązanie do kontekstu biblijnego, dokładniej: ewangelicznego, w pierwszej strofie wiersza jest bardzo czytelne: bohater stąpa boso po ostrych kamieniach i piasku, szczerze polewając je swą krwią – znosi cierpienia, ból, lecz pozostaje niezłomny w wypełnieniu swojego przeznaczenia – żyje, cierpi i głosi poznaną prawdę, otwierając oczy tysiącom ciemnych, nieoświeconych, nieuważnych. Ów opis uznać można za wyraźną reminiscencję, nawiązanie do opisu przyścia Mesjasza, króla sprawiedliwego ze starotestamentowej Księgi Izajasza¹⁷. W tym kontekście szczególną uwagę należy zwrócić na wers „сваёй крывёй пясок увільгатніўшы” – podmiot liryczny – On, czyje imię pozostaje w liryku nienazwane – uwilgotnił swą krwią piasek. Poeta wplata do kanwy wiersza motyw męczeństwa. Z jednej strony, On daje świadectwo wielkości ofiary złożonej w imię „святое веры” – „świętej wiary”: godziwe, należyte pełnienie misji wymaga całkowitego poświęcenia, a pozostanie wiernym prawdom, wierze, ideom mimo doznanych krzywd i cierpień – ów wzorzec moralny niejednokrotnie pojawia się w księgach Starego i Nowego Testamentu¹⁸ i w utworach hagiograficznych¹⁹. Z drugiej strony, własna krew przelana w akcie poświęcenia się dla dobra innych staje się symbolem siły moralnej, czystości i wręcz świętości – wówczas można mówić o aluzji do mąk Chrystusa opisanych w Ewangelii według świętego Jana²⁰.

On, otworzywszy duszę przed tysiącami oczu,
 Toruje drogę świętej wierze.
 Za nim, otoczona całą swiłą gapiów,
 Stąpa fanatyczna niewiara” [...]. Ф. Баторын, *Расцеришы плоць на вострых камянях...*, [w:] tegoż, *На вулицы Максіма Багдановіча. Вершы. Паэмы*, Мінск 2007, s. 174.

¹⁷ „On wyrósł przed nami jak młode drzewo
 i jakby korzeń z wyschniętej ziemi.
 Nie miał On wdzięku ani też blasku,
 aby na Niego popatrzeć,
 ani wyglądu, by się nam podobał.
 Wzgardzony i odepchnięty przez ludzi,
 Mąż boleści, oswojony z cierpieniem,
 jak ktoś, przed kim się twarze zakrywa,
 wzgardzony tak, iż mieliśmy Go za nic” (Iz 53, 2–3).

¹⁸ Za jeden z pierwszych przykładów może posłużyć akeda – opowieść z Księgi Rodzaju (Rdz 22, 1–3, 9–12).

¹⁹ Pojęcie męczeństwa za wiarę pojawiło się w judaizmie, istnieje także w chrześcijaństwie i islamie, przy czym szczególnego znaczenia nabrało właśnie w chrześcijaństwie. Za pierwsze przykłady kultu męczenników można uznać czczenie św. Piotra i św. Pawła.

²⁰ *Ecce homo* (J 19, 1–6).

Mimo że przedstawiony w pierwszych strofach kontekst jest łatwy do odczytania, można zaryzykować twierdzenie, że Batoryn nie ogranicza się do stworzenia poetyckiej realizacji przekazu Ewangelii – tych jej fragmentów, które zawierają opowiadanie o poświęceniu Chrystusa i niesieniu przezeń krzyża w drodze na Golgotę. Należy bowiem upatrywać w owym wierszu odniesienia do zdecydowanie szerszego kontekstu – mesjanizmu, pełnienia misji jako służenia, poświęcenia się dla dobra ludzkości kogoś, czyje możliwości intelektualne, fizyczne, ale przede wszystkim duchowe zdecydowanie przewyższają zdolności i możliwości zwykłego człowieka.

Istotnym dla interpretacji wiersza jest obraz otoczonej tłumem gapiów niewiary – „фанатычнага нявер’я”. Upersonifikowana niewiara zostaje ucieleśniona, a następnie podniesiona do rangi dostojnika, władcy: „ступае фанатычнае нявер’е” – „stąpa fanatyczna niewiara”, którą otacza „світа” – „orszak, świta”, czyli grono osób towarzyszących osobie panującej. Użyty przez poetę czasownik ruchu „ступаць” – „stąpać, ciężko, majestatycznie kroczyć” – wyraźnie implikuje kontekst interpretacyjny wiersza. Niewiara to nie jest postawa bierna, wynikająca z braku zainteresowania głoszonymi naukami i prawdami, obojętności wobec otaczającej rzeczywistości. Niewiara nie jest równa niedowiarstwu, kiedy wierze towarzyszą wątpliwości – mamy do czynienia w wierszu ze świadomym odrzuceniem głoszonych prawd. Właśnie brak wiary uniemożliwia ludziom zobaczenie cudu i stanie się jego świadkami²¹, a w efekcie – broniącymi swej wiary (łac. *martyr* – świadek) autorami martyrologii Proroka. Ucieleśniona niewiara to otoczona orszakiem kluczowa postać mrocznego karnawału, symboliczne uosobienie władzy – zniewalającej, agresywnej, patologicznie zapatrzonej w siebie i fanatycznie broniącej nie tylko swych praw, ale także i roszczeń. Zasadność takiego odczytania wiersza potwierdza zastosowany przy personifikowanej niewierze epitet „фанатычны” – „fanatyczny, zagorzały, zacięty, zażarty”. O prawdziwym obliczu wszechwładnej niewiary świadczy jednak zastosowane przez Batoryna określenie wspomnianego wyżej orszaku – „світа разявак”: niewierze hołdują zwykli gapie – bezmyślni, chętni darmowej rozrywki – świta, godna niewiary. Motyw orszaku gapiów wskazuje również na konflikt między tłumem a prorokiem – wysłannikiem światłości, która symbolizuje prawdę²²:

²¹ „I powątpiewali o Nim. A Jezus rzekł do nich: »Tylko w swojej ojczyźnie i w swoim domu może być prorok lekceważony«. I niewiele zdziałał tam cudów, z powodu ich niedowiarstwa” (Mt 13, 57–58).

²² Por. J 8, 12.

А следам з цэлай світай разявак
 Ступае фанатычнае нявер'е,
 Ле смалу і густа сыпле пер'е,
 І ўжо рыхтуе блазенскі каўпак²³.

Feliks Batoryn odwołuje się do motywu karnawalizacji: twarze są zakryte maskami²⁴, rzeczywistość jawi się w sposób wypaczony, fantastyczny, nierealny. Nieprawda posiada ciało i potęgę, prawda broczy krwią, zaś prorok i męczennik, pełniący misję głoszenia prawdy i rozjaśnienia ciemności, jest skazany na ukoronowanie czapką błazna i spalenie na stosie. Motyw karnawału nabiera szczególnego znaczenia dla interpretacji wiersza także w związku z kwestią etymologiczną: pochodzenie słowa „karnawał” jest związane z łacińskim słowem *carnus* (łac. *mięso*)²⁵, zaś element rytualny z jednej strony jest związany z ostatnimi dniami przed Wielkim Postem, z głodówką i abstynencją, z ostatnią szansą na spożycie dań mięsnych – karnawalem (wł. *carnevale* z łac. *carnem levāre* – spożywać mięso, mięso-pust)²⁶; z drugiej zaś nawiązuje do opisanych w Starym Testamencie czasów składania ofiar całopalnych (Kpl 6, 1–6).

Droga męczeństwa, którą podąża On prześladowany przez zezwierzęconą, dziką procesję wiedzioną przez niewiarę – to obraz niemal malarski, w którym rozpoznawalne są inspiracje twórczością Hieronima Boscha²⁷. Potwory z płócien Boscha w sposób dobitny ilustrują okrucieństwo tłumu pragnącego krwi proroka. Ostatecznie ma On zostać poświęcony, czyli złożony w ofierze przez tych, których pragnął wyzwolić, wybawić, oświecić, a którzy patrzą na niego oczyma krwiożerców – idą za Nim, bo pragną

²³ „Za nim, otoczona całą swiłą gapiów,
 Stąpa fanatyczna niewiara,
 Leję smołę i gęsto sypie pierze,
 I już szykuje błazeński kołpak”.

Ф. Баторын, *Расцеришы плоць...*, s. 174.

²⁴ Mowa o reminiscencjach związanych z dawnymi kultami pogańskimi – zabawą przywdziewania maski demonów i zwierząt. Zob. J. Heers, *Święta głupców i karnawały*, tłum. G. Majcher, Warszawa 1995, s. 158.

²⁵ В. Колязин, *Карнавал в Германии и других немецкоязычных землях*, [w:] tegoż, *От мистерии к карнавалу. Театральность немецкой религиозной и площадной сцены раннего и позднего средневековья*, Москва 2002, s. 88–108.

²⁶ J. Heers, *Święta głupców i karnawały...*, s. 158.

²⁷ Hieronim Bosch (ok. 1450–1516) – niderlandzki rysownik i malarz, którego twórczość mieści się w konwencji nurtu prymitywistów flamandzkich. Płótna Boscha cechuje bogactwo symboliki odnoszącej się w dużym stopniu do grzeszności i niedoskonałości człowieka. W kontekście analizy wiersza Feliksa Batoryna można upatrywać aluzje obrazowo-poetyckie do następujących płócien Boscha: *Kuszenie św. Antoniego*, *Piekło*, *Upadek potępionych* itd.

uczty, żeby móc zaspokoić głód – już wspomniane włoskie *carnevale* (łac. *caro, vale* – żegnaj, mięso). Przedstawiona scena odsyła również do Ewangelii według świętego Marka – opisu wydarzeń na Golgocie, kiedy tłum domaga się ukrzyżowania Chrystusa (Mk 15, 8–14):

А там, дзе зробіць ён апошні крок,
Сухога вецця куча наламана,
Ганебны слуп у дол ужо ўкапаны
І шыльда, дзе напісана: ПРАРОК²⁸.

Droga służenia, prorokowania, głoszenia prawdy kończy się stosem: haniebny słup jest już postawiony w miejscu, gdzie ma się odbyć złożenie ofiary. Jest także przygotowany opis win skazanego – szyld ze słowem „prorok” – kolejne nawiązanie do Ewangelii według świętego Jana (J 19, 19–22). Należy także zwrócić uwagę na związki intertekstualne tego wiersza z wizjami św. Jana: obraz proroka, który zostanie wydany na pośmiewisko i stracony w obliczu tryumfującego tłumu, stanowi aluzję do świadków Pańskich, których los jest przepowiedziany w Księdze Apokalipsy: mają oni prorokować, a po dopełnieniu swej misji zostaną zabici przez Bestię (Ap 11, 3, 7–10). W owym kontekście szykująca egzekucję Niewiara może być utożsamiona z wyłaniającą się z morza Bestią Apokalipsy, a sam wiersz nabywa wyraźnych cech profetycznego przesłania.

Istotna dla analizy wątku profetycznego w liryku jest kategoria czasu: zarówno działalność i poświęcenie Jego – „toruje drogę świętej wierze”, jak i szydzenie z Niego tłumu dowodzonego przez niewiarę – „Stąpa fanatyczna niewiara, / Leję smołę i gęsto sypie pierze” – są osadzone w czasie teraźniejszym; kres misji, ostatnie kroki na drodze prorokowania – „zrobi on ostatni krok” – jednoznacznie wskazują na czas przyszły. Z kolei przygotowanie miejsca stracenia, jak i szyldu z napisem „PROROK” miało miejsce już w przeszłości. Takie rozłożenie czynności w czasie wyraźnie wskazuje na różnicę historii przedstawionej w liryku Feliksa Batoryna od historii biblijnej: tłum żądający krwi proroka – w odróżnieniu od tłumu opisanego w Ewangelii według świętego Marka – **jest świadom**, kim jest wybraniec

²⁸ „А там, gdzie zrobi on ostatni krok,
Gałęzi suchych stos przygotowano,
Haniebny słup już w ziemię wkopano
Z tablicą z napisem: PROROK”.

Ф. Баторын, *Расцяршы плоць...*, s. 174.

i posłaniec Boży, a zatem właśnie na tym tłumie – na każdym, kto tak czy inaczej staje się członkiem orszaku niewiary – spoczywa odpowiedzialność za czynione zło. Z kolei przepowiednia – prorocstwo – realizuje się poprzez użycie czasu przyszłego, a ostatnie wersy wiersza – „tam, gdzie zrobi on ostatni krok, [...] / Haniebny słup już w ziemię wkopano” – tworzą swego rodzaju unisono z prorocstwami zawartymi w Księdze Apokalipsy.

W licznych wierszach Feliksa Batoryna występuje prorok – podmiot liryczny utożsamiony z poetą i jednocześnie posiadający cechy starotestamentowych proroków Ozeasza, Izajasza czy też Jeremiasza. Ich cechą charakterystyczną, jak podkreśla rosyjski teolog Aleksandr Mień, jest wielki patriotyzm, stanowczość i bezwzględność w piętnowaniu zdrady²⁹. Tak właśnie przedstawiony jest prorok w Batoryńskich lirykach, takich jak: *W czasach wojowniczego chata...* (*У часы ваяўнічага хама...*, 1995), *I trąby zagrzmiały...* (*І грывнулі трыбы...*, 1997), *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjście wnuki...* (*Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...*, 2003), *Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały...* (*Не абрынецца высь на спустошаны дол...*, 2007), *Uradowany Bóg* (*Усцешаны Бог*, 2014) i innych.

Dramatyzm bycia prorokiem wynika z dojmującego poczucia osamotnienia wynikającego z przeciwstawiania się zbiorowości w celu wypełnienia powierzonej misji. Tragizm poety-proroka polega na tym, że jest on świadom swej słabości i bezradności w walce z człowiekiem o człowieka, w swych próbach dotarcia do pogrążonego w marazmie społeczeństwa. Sytuacja osamotnienia w pełnieniu misji, uwypuklona aluzjami do motywu ewangelicznego – proroka wołającego na pustyni³⁰ – cechuje bohatera lirycznego wierszy Batoryna *Druga próba napisania wiersza w drugim języku urzędowym z różniejszym przemyśleniem w pierwszym [języku urzędowym]* (*Szedłem w ciemności...*) (*Другая спроба напісання верша на другой дзяржаўнай мове з пераасэнсаваннем на першай*, 2007) i *Pustynia* (*Пустэльнія*, 2012). Są to liryki, które pod względem obrazowym, semantycznym, tematycznym i problemowym uznać można za dyptyk. W obu wierszach pojawia się motyw proroka na pustyni, a także wątek konfliktu wewnętrznego, którego przyczyną jest świadomość bohatera lirycznego dotycząca znikomości efektu jego poczynań. Analizując wiersz *Szedłem w ciemności...*, należy zwrócić uwagę na wyraźne związki intertekstualne

²⁹ Zob. prot. A. Мень, *Исагогика...*, s. 318.

³⁰ Słowa proroka Izajasza o wołaniu na pustyni przytaczają wszyscy ewangelści (Mt 3, 1-3; Mk 1, 2-3; Łk 3, 4; J 1, 23).

– nawiązania do tekstu ewangelicznego, a także do przesłań zawartych w znanym i bardzo ważnym dla literatury białoruskiej XX wieku wierszu pt. *Prorok*³¹ autorstwa Janki Kupały³².

W strukturze wiersza Batoryna można dopatrywać się podobieństw do struktury starotestamentowych i ewangelickich tekstów profetycznych: wprowadzenie zawierające opis głównego bohatera – jest utożsamiony z autorem poprzez nominatyw realizowany za pomocą zaimka osobowego „ja” – oraz okoliczności z nim związane; część główną – pełniący misję bohatera woła do ludzi, którzy – niestety – w niczym nie przypominają wojowników, gotowych walczyć o prawdę, o samych siebie – wręcz przeciwnie, utracili swoją osobowość, stając się tłumem: „на жаль, натоўп. Зусім не раць”³³. Apeluje do tłumy – „tutejszych”³⁴, prorokuje i próbuje zagrzewać do walki. Końcowe dwa wersy to motyw odrzucenia, porażki bohatera: prorokując i nawołując ludzi do porzucenia swoich odwiecznych snów i do podjęcia walki o siebie i swą przyszłość, nagle odkrywa, że jest sam. Jego proroctw nikt nie słucha, a jego głos to głos wołającego na pustyni³⁵, gdzie nie ma nawet echa:

„Ёсць шлях да раю – людзі, верце!
Дзе ж мы, там пекла і смурод. [...]
За мной, браты, з начы пякельнай,

³¹ O aluzjach i reminiscencjach tekstu kupałowowskiego w wierszu Feliksa Batoryna – zob. Дз. Клябанаў, *Паэзія Фелікса Баторына...*, s. 45–47.

³² Janka Kupała (właśc. Ivan Łucevič, 1882–1942) – poeta, dramaturg, publicysta, działacz narodowy; redaktor naczelny gazety „Naša Niva” – głównego ośrodka ideowego skupiającego działaczy białoruskiego ruchu narodowego (1906–1915); Narodowy Poeta Białorusi (1925). Uchodzi za jednego z najważniejszych poetów i dramaturgów nowej literatury białoruskiej. Rozwijał w poezji XX wieku nurt neoromantyczny.

³³ Ф. Баторын, *Другая спроба напісання верша на другой дзяржаўнай мове з пераасэнсаваннем на першай* [w:] tegoż, *На вуліцы Максіма Багдановіча...*, s. 368.

³⁴ O zagadnieniach związanych z problemem „tutejszości” – zob. D. Kliabanau, *Motywność a kwestia tożsamościowa Białorusinów w liryce obywatelskiej Janki Kupały*, [w:] *Obce przestrzenie. Wschód, Rosja, konteksty*, red. M. Jedliński, K. Witczak, Bydgoszcz 2016, s. 69–80; D. Kliabanau, *Wymiary „tutejszości” w twórczości Janki Kupały (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Obce / swoje. Miasto i wieś w kulturze Białorusi. Polski, Rosji i Ukrainy*, red. K. Glinianowicz, K. Kotyńska, Kraków 2017, s. 90–108; D. Kliabanau, *Obrazy różnych narodów w liryce Janki Kupały*, [w:] *Гісторыя беларускай літаратуры: стан і перспектывы даследавання: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі да 135-годдзя ў дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа (Мінск, 15–16 лістапада 2017 г.)*, Мінск 2017, s. 125–133; B. Jarosiński, „*Jakoha vy rodzi?*”. *Białoruski problem tożsamości narodowej na przykładzie dramatu Janki Kupały „Tutejsi”*, „Galeria. Częstochowski magazyn literacki Literackiego Towarzystwa Wzajemnej Adoracji Li-TWA” 2015, nr 35, s. 102–109.

³⁵ W języku polskim funkcjonuje frazeologizm pochodzenia biblijnego – *głos wołającego na puszczy* – czyjeś słowa, ostrzeżenia, apele pozostające bez odzewu, nie znajdujące posłuchu; słowa, apele daremne, bezskuteczne, lekceważone. Z kolei w nowszych tłumaczeniach Biblii na język polski użyte zostało określenie *głos wołającego na pustyni*. W tłumaczeniu Biblii na język białoruski także użyto słowa „pustynia”.

Туды, дзе вышние святло!”
 Крычаў – о, гора! – я ў пустэльні,
 Дзе нават рэха не было³⁶.

Zarówno w dającym świadectwo całkowitego poświęcenia podmiotu lirycznego wersie „Я ім крычаў, аж спальваў сэрца”³⁷ – „Wołałem do ludzi, pałac swe serce” – jak i w przytoczonych wyżej ostatnich wersach liryku widoczne są aluzje do Lamentacji: zdesperowany, ubolewający prorok, niczym Jeremiasz³⁸, opłakuje brak możliwości dotarcia ze swymi prorocत्वami do ludzi. Z kolei motyw płonącego serca podmiotu lirycznego, który poświęca swoje dobro w imię idei, pragnąc wyrwać lud z ciemności, oświecić drogę ku jasności – to aluzja do wątku prometejskiego i mesjańskiego charakterystycznego dla literatury romantycznej i neoromantycznej, między innymi dla twórczości Adama Mickiewicza³⁹ i Maksima Gorkiego⁴⁰.

³⁶ „Jest droga do raju – ludzie, wierzcie!
 A tam, gdzie my, – piekło i smród. [...] Za mną, bracia, z nocy piekielnej, Ku światłości niebiańskiej!”
 Wołałem – co za nieszczęście! – na pustyni,
 Gdzie nawet echa nie było.

Ф. Баторын, *Другая спроба напісання...*, s. 369.

³⁷ Tamże, s. 368.

³⁸ Jako przykład może posłużyć chociażby następujący fragment z Lamentacji:
 „Wzrok utracilem od płaczu,
 drgają me trzewia,
 żółć się wylała na ziemię [...]” (Lm 2, 11).

³⁹ Wątki prometejskie i mesjańskie odnaleźć można chociażby w romantycznym poemacie dramatycznym pt. *Dziady* Adama Mickiewicza (1798–1855), opublikowanym w latach 1823–1860 i powszechnie znanym także na Białorusi: według białoruskiej szkoły literaturoznawczej Adam Mickiewicz jest uważany za czołowego przedstawiciela grona dziewiętnastowiecznych literatów polsko-białoruskich, a pierwszego tłumacza utworów Mickiewicza na język białoruski dokonał w 1859 roku Vincent Dunin-Marcinkiewicz (1808–1884) – poeta, dramaturg, jeden z prekursorów nowej literatury białoruskiej. Zob. У.І. Мархель, *Прадвесце адраджэння*, [w:] *Гісторыя беларускай літаратуры ХІ–ХІХ стагоддзяў*, т. 2, *Новая літаратура. Другая палова ХVІІІ–ХІХ стагоддзёў, навук*, red. У.І. Мархель, В.А. Чамярыцкі, Мінск 2007, s. 68, 70, 79–96. Motywy mesjańskie w literaturze białoruskiej pojawiają się także w poezji Janki Kupały, Jakuba Kołasa (właśc. Kanstancin Mickievič, 1882–1956), w publicystyce Ihnata Abdzirafoviča (właśc. Ihnat Kančėuški, 1896–1923), ks. Vincentego Hadleuśkiego (1888–1942). Zob. У. Конан, *Ксёндз Віцэнт Гадлеўскі: філасофскае абрунтаванне беларускай ідэі*, „Наша вера” 2007, nr 1 (39), <http://media.catholic.by/nv/n39/art9.htm> [dostęp: 22.02.2020].

⁴⁰ W dorobku literackim Maksima Gorkiego (właśc. Aleksej Pieszkow, 1868–1936) – w początkowej fazie twórczości rosyjskiego neoromantyka – wątki prometejskie i mesjańskie, a także wpływy nietzscheizmu widoczne są w opowiadaniu pt. *Stara kobieta Izergil*, powstałym w 1894 roku i po raz pierwszy opublikowanym na łamach „Gazety Samarskiej” w kwietniu 1895 roku. Częścią składową utworu jest *Legenda o Dance*, której bohater wyrzyna ze swojej piersi płonące serce, aby oświecić ludziom drogę w ciemności.

Wołanie na pustyni stanowi wątek centralny wiersza pt. *Pustynia*, w którym Feliks Batoryn, odwołując się do biblijnego profetyzmu, ponownie zwraca się do obrazu proroka, który łączy w sobie cechy starotestamentowych proroków Izajasza, Eliasza i Jeremiasza, a jednocześnie stanowi aluzję do tekstów ewangelicznych. W postaci bohatera lirycznego wiersza widać wyraźną aluzję do wątku biblijnego – historii proroka Eliasza:

Я ў пустэльні крычаў, – і далёка разносіўся гук,
І за хваляю хваля вярталася доўгае рэха.
І кружыў нада мной, на мой голас азваўшыся, крук,
І падобна да плачу груганне было і да смеху⁴¹.

Podobieństwo do Eliasza jest realizowane nie tylko poprzez odesłanie do jednego z jego prorocत्व⁴², zapowiadających wielką suszę i zamienienie ziemi w pustynię, lecz także poprzez wprowadzenie postaci kruka, który towarzyszy podmiotowi lirycznemu. Odgłosy wydawane przez kruka przywodzą na myśl skojarzenia z płaczem, ale i śmiechem. Kruk jest kolejnym sygnałem intertekstualności: z jednej strony jest on wymieniony jako pierwszy wśród ptaków w Księdze Rodzaju (Rdz 8, 6–7, następnie jest wspomniany jeszcze kilkakrotnie); pełni funkcję posłańca Bożego z rozkazem żywienia proroka Eliasza (1 Krl 17, 4–6), jest też wspomniany w apokaliptycznej wizji ukarania narodów zawartej w Księdze Izajasza (Iz 34, 1–17) – jako ptak zamieszkujący kraj, nie nadający się do życia ludzi – zamieniony w piekielną pustynię (Iz 34, 9–12). W obrazie kruka krążącego nad człowiekiem na pustyni można upatrywać aluzji do korpusu tekstów hagiograficznych: kruk towarzyszy pierwszemu pustelnikowi chrześcijańskiemu – świętemu Pawłowi z Teb⁴³, spełniając, podobnie jak w przypadku

⁴¹ „Wołałem na pustyni, – i daleko rozniósł się głos,
I fala za falą wracało długie echo.
I krążył nade mną, odezawszy się na mój głos, kruk,
A jego krakanie było podobne do płaczu i do śmiechu”.

Ф. Баторын, *Пустэляня*, „Дзеяслоў” 2013, nr 4 (65), s. 119.

⁴² Prorok Eliasz z Tiszbe w Gileadzie rzekł do Achaba: „Na życie Pana, Boga Izraela, któremu służę! Nie będzie w tych latach ani rosy, ani deszczu, dopóki nie powiem” (1 Krl 17, 1).

⁴³ Paweł z Teb od piętnastego roku życia mieszkał na pustyni, pierwotnie ukrywając się przed prześladowaniami chrześcijan, a następnie postanowiwszy w pełni oddać się modlitwie w samotności. Paweł zamieszkał w jaskini, żywił się owocami, daktylami i chlebem, który przynosił mu kruk posłany przez Boga. Zob. *Żywot Pawła Ś. pierwszego pustelnika, napisany od Heronima ś. Epist. 21. Żył około roku Pańskiego, 298. – wyszedł z ciała roku Pańskiego 343.*, cyt. za: *Żywoty Świętych. Paweł z Teb*, <https://jakub-szukalski.blogspot.com/2017/07/18-zywoty-swietych-pawe-z-teb.html> [dostęp: 16.02.2020].

proroka Eliasza, misję żywienia pustelnika. Z drugiej strony, obraz kruka jest nacechowany także w kulturze ludowej: jest uznawany zarówno za posłańca bogów, mającego zdolności prorocze, jak i za zwiastuna nieszczęść⁴⁴. W wierszu Batoryna krakanie kruka – czy to śmiech, czy to płacz – staje się impulsem gorzkiej refleksji bohatera lirycznego nad jego własnym przeznaczeniem:

Нарадзіцца прарокам – то міласць нябёсаў ці не?
 Мёд пашаны і веры альбо недаверу гаркота?
 Я ў натоўпе стаяў, а пустэльна палала ўва мне
 Пад распаленым сонцам пякельнай маёй адзіноты⁴⁵.

Rozważania bohatera – czy bycie prorokiem wzbudza u ludzi szacunek, czy spotyka się jedynie z niedowierzaniem – uznać można za aluzję do wątku o lekceważeniu proroka przytoczonego w Ewangelii według świętego Mateusza (Mt 13, 54, 57–58). Słuszności takiej interpretacji – głos proroka spotyka się z niedowierzaniem, obojętnością bądź w ogóle nie zostaje usłyszany – dowodzą ostatnie dwa wersy liryku: podmiot liryczny wcale nie przebywa na pustyni – przeciwnie, jest pośrodku tłumu. Pustynia zaś jest w jego duszy – zmęczonej, opustoszałej, wypalanej przez rozpalone słońce „piekielnej samotności” proroka. Przeżywanie osobistego dramatu, doznanie bólu – zarówno w wymiarze duchowym, jak i fizycznym – to wynik bezskutecznego wołania – w tłumie, do tłumu, ale ostatecznie – na pustyni. Z kolei obecne w ostatniej strofie „[m]iód szacunku i wiary” i „gorycz niedowierzania” to wyraźna reminiscencja księgi ostatecznych wyroków z Apokalipsy (Ap 10, 8–11): św. Jan, zanim zostaje wysłany z proroczą misją, ma połknąć podaną przez anioła książeczkę, która napelni jego wnętrza goryczą, lecz w ustach będzie słodka jak miód.

⁴⁴ Por. A. Васілеўская, *Антрапацэнтрычныя зааморфныя метафары і польскай мовах*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2018, t. 18, s. 306. Dodatkowo, w mitologii słowiańskiej kruk jest atrybutem Czaroboga, pana demonów chorób i śmierci. Zob. A. Шамак, *Міфалогія старажытнай Беларусі*, Мінск 2004; Л.Г. Дуктава, *Мастацкая анімалістыка ў беларускай літаратуры другой паловы ХХ ст.*, Магілёў 2009.

⁴⁵ „Urodzić się prorokiem – to błogosławieństwo niebios czy nie?
 Miód szacunku i wiary czy gorycz niedowierzania?
 Stałem w tłumie, a pustynia płonęła we mnie
 Pod rozpalonym słońcem mej piekielnej samotności”.
 Ф. Баторын, *Пустэльна...*, s. 119.

W poezji Feliksa Batoryna widoczna jest fascynacja szeroko pojętym tekstem biblijnym – bogactwem symbolicznych odniesień, wizyjną ekspresją eschatologii i mnogością możliwości interpretacyjnych mających wypełnić się proroctw. Imaginacja apokaliptyczna w poezji Batoryna jest uwarunkowana zarówno światopoglądem poety, jego skłonnością do wnikliwego obserwowania życia codziennego i refleksji nad przeznaczeniem człowieka w jego życiu doczesnym, jak i koniecznością reagowania na najbardziej aktualne problemy narodowe – przede wszystkim na dylematy związane z ostatecznym unarodowieniem Białorusinów jako narodu politycznego. Owe dylematy, wielokrotnie eksponowane i akcentowane w twórczości poetów doby odrodzenia narodowego na początku XX wieku, wciąż pozostają aktualne. Nieprzypadkowo zatem w poetyckich obrazach końca świata u Batoryna raczej trudno doszukiwać się chrześcijańskich interpretacji Apokalipsy jako księgi obwieszczającej początek nowego życia – zdecydowanie przeważają aluzje, cytaty, nawiązania do pesymistycznej wykładni wizji św. Jana, która jest skoncentrowana wokół fatalistycznego losu świata i grzesznego człowieka.

Motyw profetyczny staje się jednym z kluczowych w wierszach *Jam pieśnią krzyczał swą, czyżeście wnuki...* (*Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнuki...*, 2003), *Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały..* (*Не абрынецца высь на спустошаны дол...*, 2007), *Uradowany Bóg* (*Усцешаны Бог*, 2014). Cechą charakterystyczną wspomnianych utworów jest odwołanie się Feliksa Batoryna do stylistyki biblijnych proroctw zarówno na płaszczyźnie konstruowania obrazu i systemu symboli, jak i struktury tekstu. Pod względem gatunkowym wymienione wiersze cechuje synkretyzm: w kanwę liryków harmonijnie wkomponowane zostają elementy gatunkowe biblijnych tekstów profetycznych, takie jak: proroctwa eschatologiczne, posłanie, świadectwo, lamentacja, zapowiedź zbliżających się nieszczęść. O ile pod względem obrazowo-stylistycznym, językowym i strukturalnym owe liryki są bardzo do siebie zbliżone, o tyle pod względem przesłania autorskiego dostrzec można zasadniczą różnicę: wiersze *Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały..* i *Uradowany Bóg* (*Усцешаны Бог*, 2014), stanowią refleksje Batoryna nad odwiecznymi tematami egzystencji człowieka, sensem jego życia, odstępstwem od odkrytej niegdyś prawdy. W obu wierszach obserwujemy wyraźne związki intertekstualne z wizjami św. Jana zawartymi w Księdze Apokalipsy.

Wiersz *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wnuki...* (*Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнuki...*, 2003) o tematyce profetycznej zajmuje w twórczości poetyckiej Feliksa Batoryna szczególne miejsce. Poeta podejmuje w nim głęboką refleksję nad tragicznym losem Białorusinów jako narodu, który na przestrzeni wieków niejednokrotnie – jak trafnie to ujął białoruski poeta Uładzimir Duboŭka⁴⁶ – stawał się „igraszką obcych [...], przedmiotem żartu, urągowiskiem [...] świata”⁴⁷, któremu skutecznie odmawiano prawa do samostanowienia⁴⁸. Nadzieje zaś Białorusinów na „zajęcie godziwego miejsca wśród innych narodów”⁴⁹ w XX wieku nie ziściły się po tym, jak działalność na rzecz ojczystej kultury i języka setek pisarzy, poetów, uczonych, działaczy społecznych spotkała się z napiętnowaniem i przesładowaniem przez władze bolszewicko-komunistyczne⁵⁰.

Powstanie wiersza *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wnuki...*, w którym poeta podejmuje kwestie tożsamości, kultury i języka Białorusinów jako podstawowych czynników, od których bezpośrednio zależy skuteczność radzenia sobie z dylematami narodowymi, świadczy o inspiracjach Batoryna twórczością jednego z kluczowych poetów białoruskich XX wieku, Janki Kupały. Poglądy Kupały w kwestii językowej znalazły wyraz, między innymi, w artykule pt. *Czy mamy prawo wyrzekać się języka ojczystego (Ци маем мы права выракацца роднай мовы)*⁵¹. Kupała podkreśla w nim naturalność posiadania przez każdy naród własnego języka ojczystego, którego wartość poznaje się nie poprzez porównanie do innych języków lub bogactwa i potęgi kraju, lecz poprzez umożliwienie uwiecznienia rodzimej

⁴⁶ Uładzimir Duboŭka (1900–1976) – białoruski poeta, tłumacz, aktywny uczestnik życia kulturalnego na Białorusi w latach dwudziestych XX wieku. W 1930 roku został aresztowany za napisanie wiersza pt. *Na nowy rozbiór ziemi białoruskiej*, w którym krytycznie odniósł się do konsekwencji pokoju w Rydze (1921), a także do polityki narodowościowej rządu bolszewickiego ZSRR, oskarżając władze moskiewskie o bycie zaborcą Białorusi. Został skazany na zesłanie w głąb Rosji, gdzie przebywał do rehabilitacji w 1958 roku. Nigdy nie powrócił na Białoruś.

⁴⁷ U. Duboŭka, *Na nowy rozbiór ziemi białoruskiej*, tłum. J. Pomorski, [w:] *Nie chyliłem czoła przed mocą. Antologia poezji białoruskiej od XV do XX wieku*, red. L. Barszczeŭski, A. Pomorski, Wrocław 2008, s. 367.

⁴⁸ D. Kliabanau, *Obrazy narodowe w twórczości Janki Kupały: aspekt imagologiczny*, [w:] *Нам засталася спадчына: XIII Міжнародныя Купалаўскія чытанні, прысвечаныя 75-годдзю Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы: матэрыялы навуковай канферэнцыі (Мінск, 24 кастрычніка 2019) / Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы, Мінск 2019*, s. 82–85.

⁴⁹ Określenie pochodzi z wiersza pt. *Młoda Białoruś* (1906–1912) autorstwa Janki Kupały.

⁵⁰ Zob. L. Barszczeŭski, *Słowo wstępne*, [w:] *Nie chyliłem czoła przed mocą...*, s. 6–7; A. Moskwin, *Teatr białoruski 1920–1930. Odrodzenie i zagłada*, Warszawa 2013, s. 26–27.

⁵¹ Artykuł został opublikowany na łamach wydawanego w Wilnie białoruskiego dziennika opinii „*Naša Niva*” z 17 kwietnia 1914 roku.

tradycji, obyczajów, historii⁵². Kwestia języka jako wyznacznika przynależności narodowo-kulturowej dającego podwaliny białoruskiego odrodzenia także została podjęta w licznych wierszach Kupały. Poeta jest zdecydowanym zwolennikiem upowszechnionej w pierwszym piętnastolecu XX wieku koncepcji języka jako skarbu narodowego⁵³, stanowczo odrzuca natomiast próby zakwestionowania prawa Białorusinów do mówienia we własnym języku i przedstawiania w nim własnych racji narodowych⁵⁴. Do jednego z najważniejszych wierszy Kupały o tematyce narodowej należy zaliczyć utwór pt. *Prorok* (*Прарок*, 1912), w którym poeta, pochylając się nad opłakanym stanem białoruskiej tożsamości narodowej, wykorzystuje motyw profetyczny: bohater liryczny to prorok, niosący ludziom „zabranego kraju”, ograbionym z godności, języka a nawet własnego imienia, światło prawdy, zagrzewający do walki o siebie, o przyszłość swoją i swej Ojczyzny⁵⁵.

Utwór Feliksa Batoryna należy analizować i interpretować przez pryzmat zjawiska intertekstualności, gdyż pod względem tematycznym stanowi on kontynuację *Proroka* Janki Kupały. Dodatkowo, Batoryn wzmacnia brzmienie prorocze swego wiersza poprzez liczne aluzje do tekstu biblijnego – Księgi Wyjścia, Księgi Liczb, Księgi Jeremiasza, Ewangelii według świętego Łukasza i świętego Jana, a także Księgi Apokalipsy.

Rozwiązania nominatywne, kiedy bohater liryczny jest określony za pomocą zaimka osobowego „ja”, są często spotykane w utworach Feliksa Batoryna o tematyce filozoficznej. Jednocześnie należy podkreślić wprowadzenie do utworu opozycji „ja”–„wy”, która pełni w wierszu ważną funkcję stylistyczną, pozwala podkreślić rolę poety jako jednostki wybranej, wypełniającej ważną misję społeczną. Takie postrzeganie poety i jego roli w życiu narodu jest charakterystyczne dla nurtu romantycznego, a także neoromantycznego, do którego zalicza się wielu białoruskich twórców przełomu XIX i XX wieku, w tym także Jankę Kupałę. Pod względem ide-

⁵² Я. Купала, *Ці маем мы права выракацца роднай мовы*, <http://tv-blr.com/literature/show/15> [dostęp: 24. 02. 2020].

⁵³ Motyw języka jako największego skarbu duchowego oraz konieczności pielęgnowania i dbania o niego został ujęty m.in. w twórczości Jakuba Kołasa, Alesia Haruna, Maksima Bahdanoviča, Haliaša Leučyka, Andreja Ziaziuli, Jadvihina Š. i wielu innych pisarzy i poetów białoruskich pierwszego dwudziestolecia XX wieku.

⁵⁴ J. Kupała, *Wrogom białoruskości*, tłum. J. Lenart, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, wybór i oprac. A. Barszczewski, Warszawa 1984, s. 42.

⁵⁵ Я. Купала, *Прарок*, [w:] Янка Купала. *Творы. Залатая калекцыя беларускай літаратуры ў 50 тамах*, т. 9, red. У.В. Гніламедаў, Мінск 2015, s. 235–237.

owym opozycja „ja”–„wy” jest tożsama z opozycją „on”–„oni” w *Proroku Kupały*. Takie rozwiązanie stanowi aluzję do motywu profetycznego: zadaniem proroka – podkreśla to, między innymi, św. Jan (Ap 10, 8–11) – jest pójście do ludzi w celu przekazania Słowa Bożego, prorokowania. Z kolei element „wy” wspomnianej nominatywnej opozycji odsyła do proroctwa z Księgi Izajasza⁵⁶. Przeciwwstawienie jednostki i zbiorowości – zarówno w przypadku Kupałowskiego „on”–„oni”, jak i Batoryńskiego „ja”–„wy” ma także wymiar symboliczny: silna jednostka, będąca wybrańcem – przywódcą, prorokiem – może odmienić losy zbiorowości: wyprowadzić z ciemności (symbolizującej różne formy opresyjności), z niewoli egipskiej, niewoli babilońskiej. W spotkaniu jednostki ze zbiorowością ta ostatnia może wsłuchać się w proroctwo, podążać za nim, ale może też je odrzucić, zignorować, a głoszącego prawdę zgładzić. Taki jest los Chrystusa, taki jest los Kupałowskiego i Batoryńskiego proroka.

Przeplatanie wątków starotestamentowych i ewangelicznych w wierszu *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wnuki...* zaczyna się już w pierwszej strofie:

Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі,
Я нёс праменне вам, што сэрца саграе,
Ды холадам сваім вы мне скавалі рукі,
Ў калодкі ступакі заціснулі мае⁵⁷.

Próba dotarcia podmiotu lirycznego – „ja” do zbiorowości – „wy” za pośrednictwem pieśni – *Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wnuki* – to aluzja do proroctw przekazywanych przez Jeremiasza Sedecjaszowi podczas niewoli babilońskiej (J 34, 1–5), a zarazem do Lamentacji. Z kolei motyw ofiarowania przez podmiot liryczny „promieni ogrzewających serce” występuje jako reminiscencja motywu światłości z Ewangelii według świętego Jana (J 8, 12), a jednocześnie aluzja do prometeizmu, w tym także do neoromantycznej wizji posługi poety-proroka – „posła jasności” – zaprezen-

⁵⁶ „[...] i wy, synowie Izraela, wszyscy co do jednego będziecie zgromadzeni” (Iz 27, 12).

⁵⁷ „Jam pieśnią krzyczał swą, czyjeście wnuki,
Jam niósł promienie wam, co serce ogrzewają,
Lecz swym zimnem skuliście mi ręce,
Zaciśnięliście w kłodzie moje stopy”.

Ф. Баторын, *Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...*, [w:] tegoż, *На вуліцы Максіма Багдановіча...*, s. 81.

wanej we wspomnianym już utworze Janki Kupały⁵⁸. Na każdej płaszczyźnie intertekstualności – zarówno w tekście biblijnym⁵⁹, jak i w utworach Kupały i Batoryna – dochodzi do konfliktu jednostki ze zbiorowością i do odrzucenia proroka przez tłum. O ile u Kupały scena końcowa przedstawia proroka zderzającego się z obojętnością wobec wizji wyzwolenia i chęcią podjęcia walki jedynie dla pieniędzy („– Po ileż ty nam dasz czerwoców, / Kiedy pójdziemy twoim śladem?”⁶⁰), o tyle utwór Batoryna pod względem przesłania i struktury w zdecydowanie większym stopniu nawiązuje do paraboli starotestamentowej. Stanowi zatem swego rodzaju posłowie utworu Kupały, a jednocześnie – poprzez rozwinięcie motywu profetycznego i czerpanie z szeroko rozumianego tekstu biblijnego i intertekstualności na płaszczyźnie ideowej i stylistycznej – wyraźnie nawiązuje do profetyzmu biblijnego – zarówno starotestamentowego, jak i nowotestamentowego. Zniewolenie proroka – „[...] skuliście mi ręce, / Zacisnęliście w kłodzie moje stopy” – na płaszczyźnie dosłownej to metafora, gdyż narzędziem zniewalającym jest chłód obojętności. Natomiast w wymiarze symbolicznym jest to aluzja do starotestamentowego wątku niewoli babilońskiej. Słuszności takiej tezy dowodzi zauważana w wierszu intertekstualność: proroctwa podmiotu lirycznego stanowią reminiscencję z Księgi Jeremiasza, między innymi proroctw dotyczących pozornego uwolnienia niewolników i wymierzenia kary za zerwanie przymierza z Panem (J 34, 1–5):

І, вобмацкам мяне шукаючы ў прасторы,
Саб’еце да крыві вы пальцы ваших рук
Аб камяні кладоў і аб змярцвелы горад,
Аб высахлых камлёў шурпатую кару.

Гукаючы мяне, вы сарвяце ваш голас,
І будзе ён гучаць, як прадсмяротны хрып.
І слых ваш здрадзіць вам, і будзе вам наўкола
Чуваць, нібыта гром, маіх суставаў рып⁶¹.

⁵⁸ Я. Купала, *Прарок...*, s. 236.

⁵⁹ „[...]»: »Ja odchodzę, a wy będziecie Mnie szukać i w grzechu swoim pomrzecie. Tam, gdzie Ja idę, wy pójść nie możecie« (J 8, 21).

⁶⁰ Por. Я. Купала, *Прарок...*, s. 237.

⁶¹ „I, szukając mnie po omacku w przestrzeni,
Rozedrzenie do krwi palce swych rąk
O kamienie grobowe, o obumarłe miasto
O szorstką korę wyschniętych pni.

Profetyzm Batoryna jest mocno zakorzeniony w tekście starotestamentowym: prorocтва zaczęła się spełniać, kiedy „noc, niczym czarna powódź, pochłonie kraj oślepiący” – aluzja do ciemności egipskich z Księgi Wyjścia (Wj 10, 21–22), a także nawiązanie do nowotestamentowej Księgi Apokalipsy (Ap 8, 12). Z kolei motyw zagłady, śmierci i upadłego, martwego miasta – „Rozedrzenie do krwi palce swych rąk / O kamienie grobowe, o obumarłe miasto [...] głos będzie brzmiał [...] niczym przedśmiertne rzęzenie” – reminiscencja starotestamentowej Lamentacji Jeremiasza z powodu upadku Córy Syjonu (Lm 2, 1–11). Można także upatrywać w owym fragmencie aluzji do nowotestamentowego prorokowania dotyczącego opłakiwania upadku Babilonu (Ap 18, 9–24).

Struktura wiersza jest zgodna z konwencją biblijną. Pierwsza strofa – świadectwo odstępstwa, popełnienia grzechu wyrzeczenia się prawd: głos poety – podobnie jak niegdyś głos Mojżesza i proroków (Łk 16, 30–31) – nie zostaje usłyszany przez zobojętniały, pogrążony w swej małostkowości tłum, skupiony na życiu doczesnym i niemyślący o przyszłości. Pozostałe cztery strofy – prorokowanie: przepowiednie wymierzonych kar. Taką proporcję uznać można za narzędzie instrumentalne pozwalające na realizację intertekstualności na płaszczyźnie struktury tekstu: zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie fragmenty zawierające opisy wymierzonych kar są zdecydowanie bardziej rozbudowane od partii tekstów opisujących popełnienie grzechu. Jednocześnie profetyzm wiersza *Jam pieśnią krzyczał swą, czyście wnuki...* jest wyraźnie przeciwstawiony treściom zawartym w Liście Jeremiasza do wygnańców (Jr 29, 12–14): „[...] szukając mnie po omacku [...], / Rozedrzenie do krwi palce swych rąk / O kamienie grobowe, o obumarłe miasto [...] / Wołając mnie, nadwerężycie swój głos, / [...] wasz słuch was zawiedzie, [...]”. Ostatnia strofa zawiera także ostateczność zapadłego wyroku skazującego:

Замест апоры вы намацаеце плесню,
Яе густы смурод у твары вам дыхне...

Wołając mnie, nadwerężycie swój głos,
I będzie brzmiał on niczym przedśmiertne rzęzenie.
I wasz słuch was zawiedzie, i będziecie zewsząd
Słyszeli, niczym grzmoty, skrzypienie mych stawów”.

Ф. Баторын, *Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...*, s. 81.

І зашчыміць душа ў няўтольнай празе песні,
Але для вас яе не будзе у мяне⁶².

Pesymizm, skrajne ubolewanie i desperacja podmiotu lirycznego, w sposób szczególny wybrzmiewająca w ostatniej strofie wiersza, może wynikać ze świadomości różnicy między sytuacją, w której znaleźli się starotestamentowi Izraelici, a tą, w której są nowożytni Białorusini. List Jeremiasza skierowany był do wygnańców, siłą pozbawionych swej ojczyzny i uprowadzonych do niewoli babilońskiej, w której potrafili jednak zachować swą tożsamość i marzenia o powrocie do ojczyzny. Białorusini zaś – i pod tym względem Batoryn solidaryzuje się z Janką Kupałą – zbyt łatwo, nierzadko na własne życzenie wyrzekają się siebie, swych korzeni, swej pamięci. Wskazana różnica prezentowanej postawy owocuje nadzieją i obietnicą dla zniewolonych w Babilonie i całkowitym zatraceniem – „[...] dusza poczuje nienasycone pragnienie pieśni, / Lecz ja nie będę jej miał dla was” – tych, którzy zniewolili samych siebie.

Narracja w wierszu *Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały...* pod względem stylistycznym, kompozycyjnym i obrazowym naśladuje starotestamentowe proroctwa, a także – tradycyjnie w przypadku poezji Feliksa Batoryna – wizje św. Jana. Polski teolog i badacz prawosławia Waław Hryniewicz podkreśla:

Judaistyczna wedle swojego stylu księga, o charakterze wręcz synkretycznym, przyjęła cechy chrześcijańskiego objawienia o Chrystusie i Kościele – stała się księgą chrześcijańską, jedyną prorocką księgą Nowego Testamentu. [...] Dzieje świata przedstawione zostały w niej jako wielki dramat, czy wręcz tragedia ukazująca w symboliczny sposób zmaganie dobra ze złem. Apokalipsa ma charakter uniwersalny. Mówi o całej historii świata – o tym, co stanowi jej treść i jakie będzie ostateczne spełnienie wszechrzeczy⁶³.

W pierwszych strofach wiersza nie zostaje wprowadzony podmiot liryczny – jest zaprezentowana jedynie wizja przyszłości – przepowiednia,

⁶² „Zamiast oparcia namacacie jedynie pleśń,
Jej gęsty smród wyzionie wam w twarz...
I dusza poczuje nienasycone pragnienie pieśni,
Lecz ja nie będę jej miał dla was”.

Ф. Багорын, *Я песняю сваёй крычаў, чые вы ўнукі...*, s. 82.

⁶³ W. Hryniewicz, *Тен, który przychodzi. Chrystus „Apokalipsy” w myśli Sergiusza Bułgakowa*, „Ateneum Kapłańskie” 2001, z. 2 (552), http://web.diecezja.wloclawek.pl/Ateneum/hryniewicz_552.html [dostęp: 29.02.2020].

oparta na objawieniu. Jej werbalna realizacja – poprzez zastosowanie aspektu dokonanego czasowników w formie czasu przyszłego – stanowi zabieg stylistyczny, gdyż zapowiadane wydarzenia są w ten sposób uwiarygodnione. W pierwszej strofie wiersza poeta stosuje figurę retoryczną antytezy:

Не абрынецца высь на спустошаны дол,
Не праваліцца цвердзь у прадонныя воды⁶⁴.

Analiza wiersza przez pryzmat zjawiska intertekstualności pozwala stwierdzić w pierwszych wersach – „Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały, / Nie pochłona łądu bezdenne wody” – wyraźną aluzję do wizji św. Jana o otwieraniu pierwszych sześciu pieczęci przez Baranka (Ap 6, 12–14), zapowiadających nastąpienie różnych działań doprowadzających do upadku istniejącego świata. Głosy siedmiu tręb Apokalipsy zapowiadają nadejście dnia gniewu Bożego. Aniołowie zsyłają na ziemię grad i ogień zmieszane z krwią, woda przyjmuje gorzkawy smak (Ap 8, 6–8, 10–11), zapada wszechogarniająca ciemność (Ap 16, 10). O ile jednak w Księdze Apokalipsy liczne katastrofy nie tylko mają zwiastować nadchodzący koniec świata i Sąd Ostateczny, ale także podkreślać skalę tych wydarzeń, o tyle w wierszu Batoryna obraz zbliżającego się końca egzystencji ludzkości jest tworzony poprzez zaprzeczenie konieczności występowania zwiastujących apokalipsę katastrofalnych w swych skutkach zdarzeń. Nawiązanie do stylistyki i języka tekstu biblijnego wzmacnia aluzyjność kreowanej w liryku Batoryna wizji: użyte wyrazy z rejestru książkowego – „абрынуцца” – „obruszyć się, runąć, zapaść”, „высь”⁶⁵ – „wysokość, niebios”, oprozycja „цвердзь” – „прадонныя воды” – „stały łąd” – „bezdenne wody” – poprzez określone zabarwienie stylistyczno-emocjonalne przydają wierszowi podniosłości, wyraźnie wskazują na przynależność do stylu podniosłego cechującego tekst biblijny:

Ахіне далягляды туману падол,
Набрынялы цяжкаю крывёю заходу.

⁶⁴ „Nie runie niebo na ziemski padół spustoszały,
Nie pochłona łądu bezdenne wody”.

Ф. Баторын, *Не абрынецца высь на спустошаны дол...* [w:] tegoż, *На вуліцы Максіма Багдановіча...*, s. 325.

⁶⁵ Wyraz ten stanowi bezpośrednią aluzję między innymi do tekstu hymnu pt. *Gloria in excelsis Deo – Chwała na wysokości Bogu*.

І насунецца ноч, і наваліцца сон,
І аслепяць пуды непраглядных павекаў.
Не пранікне набату пранізлівы звон
У свядомасць аглухлых ад сну чалавекаў⁶⁶.

Motyw profetyczny wyraźnie zarysowuje się w dwóch pozostałych wersach pierwszej strofy, a także w całej drugiej strofie – poprzez użycie formy czasowników w czasie przyszłym dokonanym, a także dzięki odpowiednio dobranym obrazom o wyraźnym znaczeniu symbolicznym. Poeta konstruuje apokaliptyczną wizję zarówno poprzez odwołanie się do wizji św. Jana – w wersji o spadającej na ziemię nabrzmiałej krwią mgłę – jak i poprzez symbole zakorzenione w kulturze tradycyjnej Słowian: „Nie przebije się przeraźliwy głos dzwonu trwoźnego / Do świadomości ogłuchłych przez sen ludzi”. Obraz dzwonu, zwołującego lud pod broń, zwiastujący natarcie wroga bądź klęskę żywiołową, nabiera w wierszu szczególnego znaczenia. Z jednej strony jest użyty w znaczeniu słownikowym: bicie w dzwon sygnalizuje trwogę, zwraca uwagę na szczególne wydarzenie⁶⁷. Jednocześnie jest to aluzja do utworu pt. *Medytacja XVII* angielskiego poety Johna Donne’a:

[...] Śmierć każdego umniejsza mnie,
Albowiem jestem częścią ludzkości.
Przeto nigdy nie pytaj,
Komu bije dzwon: bije on Tobie⁶⁸.

W wierszu Batoryna można znaleźć nawiązania do innego jeszcze dzieła literackiego doby baroku – mowa o dramacie filozoficznym pt. *Życie*

⁶⁶ „Poły mgły zasłonią horyzont,
Nabrzmiały ciężką krwią zachodu.
I nasunie się noc, i zdławi sen
I oslepią pudy nieprzeniknionych powiek.
Nie przebije się przeraźliwy głos dzwonu trwoźnego \
Do świadomości ogłuchłych przez sen ludzi”.

Ф. Баторын, *Не абрынецца высь на спустошаны дол...*, s. 325.

⁶⁷ [Hasło] *Біць у набат*, [w:] *Скарнік*, <https://www.skarnik.by/tsbm/10001> [dostęp: 11.02.2020].

⁶⁸ John Donne (1572–1631) – angielski poeta barokowy, autor utworów filozoficzno-metafizycznych, kazań, tekstów o tematyce teologicznej. Przytoczone w tekście tłumaczenie na język polski fragmentu *Медытацыі* – “[...] any man’s death diminishes me, because I am involved in Mankind; / And therefore never send to know for whom the bell tolls; / It tolls for thee” – znaleźć można w następującym wydaniu: J. Donne, *The Collected Poems of John Donne*, red. R. Booth, Ware 1994.

jest *snem* Pedra Calderóna de la Barca⁶⁹. Hiszpański dramaturg wykorzystuje wątek przepowiedni i motyw oniryczny – twierdzi, że granica między rzeczywistością a złudzeniem jest rozmyta i łatwa do pokonania: życie jest snem i ten, kto żyje – śpi i śni siebie, dopóki nie prześni siebie. Podobnie czyni w swym wierszu Feliks Batoryn. Za pomocą przepowiedni poeta prorokuje: pogrążenie się w śnie może okazać się ostateczne i nieodwracalne: „I nasunie się noc, i zdławi sen / I oślepią pudy nieprzeniknionych powiek”. Kreując wizję kresu istnienia świata, Batoryn także wykorzystuje motyw oniryczny, który stanowi niezwykle ważny element konstrukcyjny całego obrazu. Analiza utworu pozwala postrzegać oniryzm jako aluzję do tekstu biblijnego. Motyw zaśnięcia pojawia się między innymi w tekstach apokryficznych opowiadających o śmierci Bogarodzicy⁷⁰ i jest utrwalony w oficjalnej tradycji prawosławnej⁷¹ oraz grekokatolickiej, a zatem jest na trwałe wpisany w białoruski kontekst kulturowy. Z kolei zaśnięcie ludzi stanowi tu antytezę zaśnięcia Marii: Matka Boska nie umiera, bo zarówno jej dusza, jak i ciało znajdują się w Królestwie Niebieskim. Ludzkość – ślepa, głucha, zrezygnowana, pogrążona w egoizmie, ostatecznie odrzuciwszy prawdę i Boga – zarówno duchowo, jak i cieleśnie zostanie pochłonięta przez piekło, znajdzie się we władzy tego, kto został „Strącony niegdyś z rajskiego ganku”:

І адзін валадар усясветных падзей,
Што быў скінуты некалі з райскага ганку,
Будзе мерна пагойдваць калыску людзей
І з усмешкай крывою спяваць калыханку⁷².

⁶⁹ Pedro Calderón de la Barca (1600–1681) – hiszpański poeta i dramaturg. Tytuł dramatu jego autorstwa – *La vida es sueño* (*Życie jest snem*) – stał się toposem i na stałe wszedł do kanonu dramatycznego, jednocześnie uchodzi za określenie opisujące główne zasady literatury doby baroku.

⁷⁰ Zaśnięcie Maryi jest przedstawione, między innymi, w apokryficznym *Słowie Jana Teologa na Zaśnięcie Bogarodzicy* i *Słowie Jana Arcybiskupa z Tesalonik*. Więcej na ten temat – zob. J. Charkiewicz, *Wielkie święta prawosławne: zarys historii i ikonografii*, Warszawa 2013.

⁷¹ J. Charkiewicz, *Wielkie święta prawosławne...*, s. 160–161.

⁷² „I jedynie władarz wszechświatowych wydarzeń,
Strącony niegdyś z rajskiego ganku,
Będzie miarowo bujał kołyskę ludzkości
I z krzywym uśmiechem śpiewał kołysankę”.

Ф. Баторын, *Не абрынецца высь на спустошаны дол...*, s. 326.

W analizowanym liryku sen jako element składowy obrazu końca świata nabywa znamiona transcendentalności, a jednocześnie stanowi antytezę obrazów globalnej katastrofy zapowiedzianej w wizjach św. Jana. Z kolei obraz „włodarz[a] wszechświatowych wydarzeń” można uznać za syntetyczny, bowiem odnoszący się do wątku stanowi syntezę kilku wątków biblijnych. Z jednej strony jest to aluzja do Księgi Apokalipsy (Ap 12, 9), a także do starotestamentowego Lewiatana wspomnianego w Księdze Hioba⁷³ i w Księdze Izajasza (Iz 27, 1). Jednocześnie można dopatrywać się tu również aluzji do starotestamentowej satyry na śmierć tyrańca z Księgi Izajasza (Iz 14, 11–15), obrazu upadłego władcy, ukaranego za swą uchwałę. Z kolei wspomniane w ostatniej strofie zakłamanie, fałsz wybrzmiewający z kołysanki śpiewanej przez „włodarza” z krzywym uśmiechem na ustach odsyła do fałszywych prorocत्व Bestii (Ap 13, 11–14; 16, 13–14):

Дык ірвіце ж вы крыкам адчайным туман
І ілжывага спеву не слухайце, людзі!⁷⁴

Posługiwanie się przez poetę czasownikami w formie czasu teraźniejszego, a także zastosowanie trybu rozkazującego w końcowej strofie – „[...] rwiście swym krzykiem uchwałę mgłę, / I nie słuchajcie fałszywego śpiewu, [...]” – stanowi zabieg stylistyczny, który pozwala na pośrednie wskazanie proroka – mediatora pomiędzy Bogiem a ludźmi. Ważne jest przesłanie zawarte w ostatniej strofie: wysłuchanie proroka, pójście za jego głosem może zaowocować zmianą przyszłości i odniesieniem zwycięstwa nad ciemnością. Można zatem mówić o wyraźnym inspirowaniu się Batoryna Księgą Apokalipsy, a mianowicie jej chrześcijańską wykładnią – poematem objawień św. Jana jako źródła wielkiej nadziei. Takie rozumienie Księgi Apokalipsy znaleźć można, między innymi, u teologa Siergieja Bułgakowa:

И будут царствовать во веки веков (5в) – таково последнее обетование Откровения. Конечно, оно относится не к тысячелетнему земному царству, но также к жизни будущего века, которая наступает в окончательном свершении, вмещает в себя »веки веков«, конкретную, окачественную

⁷³ W starotestamentowej Księdze Hioba obraz Lewiatana pojawia się w rozdziale trzecim, natomiast o przerażającej sile i potędze tego potwora traktuje rozdział czterdziesty (Hi 40, 25–32; 41, 1–26).

⁷⁴ „Zatem rwiście swym krzykiem uchwałę mgłę, / I nie słuchajcie fałszywego śpiewu, ludzie!”. Ф. Баторын, *Не абрынецца высь на спустошаны дол...*, s. 326.

вечность. [...] речь не только о жизни в вечности, но и о спасении, в ней совершающемся. Этот образ всепобеждающего и всенаполняющего божественного вездеприсутствия применим в отношении апокатастасиса, которому онтологически и синонимируют »веки веков« как поступенное и постепенное откровение вечности во времени⁷⁵.

Wątki i motywy biblijne zaczęły pojawiać się w poezji Feliksa Batoryna w latach 80. XX wieku – w okresie społecznych i politycznych transformacji na Białorusi, które postawiły społeczeństwo białoruskie przed koniecznością refleksji nad własną przeszłością i teraźniejszością – refleksji niezbędnej dla określenia kierunku dalszego rozwoju społecznego, kulturowego i narodowego. Właśnie w okresie przejściowym, w warunkach zmiany dotychczasowych paradygmatów, popadania w stagnację i marazm spowodowanych lękiem przed koniecznością dokonania wyboru Batoryn zwrócił się ku tekstowi biblijnemu, w tym także ku profetyzmowi. Okres transformacji postawił bowiem przed społeczeństwem białoruskim pytania nie tylko natury politycznej czy gospodarczej, ale głównie egzystencjalnej, dotyczące poszukiwań własnej tożsamości i konieczności radzenia sobie z dylematami narodowymi i zwalczaniem wynarodowienia wskutek represji stalinowskich, dziesięcioleci sowietyzacji i *de facto* kulturowego kolonializmu, którego doświadczyła Białoruś za czasów Związku Radzieckiego.

Działania destrukcyjne opresyjnego systemu komunistycznego wobec kultury, języka, tożsamości Białorusinów okazały się brzemiennie w skutki dla społeczeństwa Białorusi postradzieckiej. Dlatego nie może zaskakiwać pesymizm wybrzmiewający z profetycznych utworów Feliksa Batoryna. Koncentrowanie się głównie na życiu doczesnym, przesadne dbanie o stan posiadania, które szczególnie nasiliło się w ostatnich dziesięcioleciach, i to nie tylko na Białorusi, wyraźnie eksponuje zanik namysłu nad wartościami ponadczasowymi – zarówno w wymiarze ogólnoludzkim, jak i narodowym. Jednak mimo pesymizmu poezji filozoficznej o tematyce profetycznej, wciąż pozostaje nadzieja – na odwrócenie losów narodu i Ojczyzny, na opamiętanie się, na odrodzenie narodowe. Przejawem tej nadziei jest postawa

⁷⁵ „I będą panowali na wieki wieków (5w) – taka jest ostatnia obietnica *Wizji*. Owszem, dotyczy ona nie tylko tysiącletniego królestwa na ziemi, lecz także życia przyszłego, które nadchodzi w ostatecznym dokonaniu, obejmuje »wieki wieków«, konkretną, namacalną wieczność. [...] mowa nie tylko o życiu w wieczności, lecz także o dokonywanym w niej zbawieniu. Ów obraz zwycięskiej i wypełniającej wszystko wszechobecności boskiej może być zastosowany w odniesieniu do apokatastazy, wobec której »wieki wieków« są synonimizowane z punktu widzenia ontologii jako postępujące i stopniowe objawienie wieczności w czasie”. Прот. С. Булгаков, *Апокалипсис Иоанна...*, s. 251.

poety, zaangażowanego w sprawy Ojczyzny, poszukującego odpowiedzi na najważniejsze pytania w *Księżde Książ*, prorokowanie i nieustające próby wołania – oby nie na pustyni.

“I called out with my song, whose grandchildren you are ...”

Prophetism in Felix Batorin’s poetry

Belarusian poet Feliks Batorin is the author of many poems on philosophical and civic topics. A characteristic feature of these poems is that they draw inspiration from religious thought founded on the Judeo-Christian tradition. They contain numerous Old Testament allusions and evangelical reminiscences. Batorin’s poems are also characterized by their allegoric quality, and their parabolic, metaphorical, and creative synthesis of biblical themes and folkloristic motifs.

Biblical motifs began to appear in Felix Batorin’s poetry in the 1980s, during a period of social and political transformation in Belarus. Reflecting on the reality, the poet often turns to the motif of prophetism and the figure of the prophet, which might prove conducive to trying to find answers to important questions - both universal and resulting from Belarusian historical and cultural specificity. The drama of being a prophet results from the overwhelming feeling of loneliness arising from opposing the society in order to fulfil the mission which has been entrusted to a prophet. The tragedy of the poet-prophet lies in the fact that he is aware of his weakness and helplessness in the struggle against the individual for the individual, in his attempts to reach the morose society.

The destructive activities of the oppressive communist system against the culture, language and identity of Belarusians turned out to have serious consequences for the society of the post-Soviet Belarus. That is why it cannot be surprising that pessimism resounds in prophetic works of Felix Batorin. However, despite pessimism, there is still hope in his poetry – the hope to reverse the fate of the nation and homeland.

Key words: Belarusian literature, philosophical poetry, Felix Batorin, prophetic motive, biblical text, intertextuality

Słowa kluczowe: literatura białoruska, poezja filozoficzna, Feliks Batoryn, motyw profetyczny, tekst biblijny, intertekstualność